

Załącznik nr 4**Autoreferat**

1 Imię i Nazwisko: Zofia Hanna Kuźniewska

2 Posiadane dyplomy, stopnie naukowe z podaniem nazwy, recenzentów, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- Magisterium z teologii - Wydział Teologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2000 r.
- Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii nadany uchwałą Rady Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 26 kwietnia 2004 r. Tytuł rozprawy: *Ustalenie granic pomiędzy diecezją plocką, a włocławską na przestrzeni dziejów* (studium historyczno-źródłoznawcze). Promotor: ks. dr hab. Witold Kujawski. Recenzenci: prof. dr hab. Bohdan Ryszewski z Uniwersytetu Warmińskiego w Olsztynie i ks. prof. zw. dr hab. Józef Mandziuk z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Licencjat nauk teologicznych w rozumieniu Konstytucji Apostolskiej Sapientia Chrystiana w Toruniu 2015 r.

3. Osiągnięcia naukowe

Po ukończeniu szkoły podstawowej w 1989 roku rozpoczęłam naukę w Liceum Ogólnokształcącym im. Henryka Dobrzańskiego „Hubala” w Raciążu. Egzamin dojrzałości zdałam w roku 1994. Po zdanej maturze podjęłam decyzję o studiach teologicznych na ówczesnej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, w filii w Płocku. Podczas studiów rozpoczęłam pracę na stanowisku nauczyciela religii. Od 1997 r. zostałam zatrudniona również na stanowisku nauczyciela religii w Zespole Szkół Zawodowych nr 6 w Płocku. (od 2007 r. szkoła ta zmieniła nazwę na Zespół Szkół Usług i Przedsiębiorczości im. Abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego.) Nie przerywając pracy w szkole średniej od 01. 10. 2006 r. do 30. 09. 2010 r. pracowałam w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Ciechanowie na stanowisku starszego wykładowcy. Prowadziłam następujące wykłady: nauki pomocnicze historii, archiwistykę, metodykę

nauczania historii, dziedzictwo kulturowe regionu, regionalizm w Polsce i Europie, wykłady monograficzne (granice kościelne na Mazowszu).

Oprócz pracy w Zespole Szkół Usług i Przedsiębiorczości od 2008 r. do 2015 r. pracowałam również w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego w Płocku.

Podczas studiów teologicznych na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego zainteresowałam się historią Kościoła w Polsce. Szczególnie interesowały mnie wtedy dzieje obiektów sakralnych. Ciekawość historyczna uzewnętrzniła się później w podjętej pracy magisterskiej *Funkcje pastoralne parafii Krajkowo w latach 1945-1997*, Warszawa-Płock 2000. W pracy tej podjęłam historię mojej rodzinnej parafii Krajkowo. Do napisania tej pracy wykorzystałam protokoły wizytacji biskupich i dziekańskich wraz z dekretami wizytacyjnymi, które znajdują się w Archiwum Diecezjalnym w Płocku oraz kronikę parafialną, księgi ogłoszeń parafialnych. Osobnym i cennym źródłem informacji były wywiady z księżmi oraz z niektórymi mieszkańcami tej parafii.

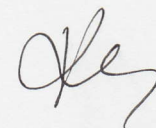
Kolejnym wyzwaniem, któremu usiłowałam sprostać w tym czasie była praca z dziećmi przez jeden rok w Szkole Podstawowej Nr 17 w Płocku.

Następnie zaczęłam pracować z młodzieżą w Zespole Szkół Zawodowych nr 6 również w Płocku. Pracując z młodzieżą jako nauczyciel religii zaczęłam podczas zajęć łączyć wiedzę teologiczną z wiedzą historyczną, co nie tylko zainteresowało młodzież, ale również zaczęło wzbogacać ich wiedzę, którą wykorzystywali na lekcjach historii czy języka polskiego.

Po podjęciu studiów doktoranckich w 2000 r. z zakresu historii Kościoła na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie podjęłam się realizacji pracy doktorskiej pt: *Ustalenie granic pomiędzy diecezją płocką, a włocławską na przestrzeni dziejów* (studium historyczno-źródłoznawcze). Do realizacji tak postawionego tematu skłoniły mnie przede wszystkim moje osobiste zainteresowania historią parafii diecezji płockiej i sąsiadującej z nią włocławskiej. Obydwie diecezje posiadają ciekawą i burzliwą historię, która m.in. powodowała różne zmiany i spory graniczno-terytorialne. Temu właśnie zagadnieniu została poświęcona moja dysertacja.

Tego samego roku zostałam przyjęta do Towarzystwa Naukowego Płockiego i Polskiego Towarzystwa Heraldycznego w Warszawie.

Po uzyskaniu tytułu doktora, z uwagi na dogodne udostępnienie mi archiwaliów diecezji włocławskiej i archidiecezji gnieźnieńskiej, zaczęłam

przewodzić dalszą kwerendę. Poznając wcześniej dzieje parafii, kontynuowałam zainteresowania w tym kierunku oraz zajęłam się historią pierwszych przytułków znajdujących się na ich terenach. Czyli zainteresowała mnie najdawniejsza działalność charytatywna prowadzona przez Kościół. Pozyskane wówczas materiały wykorzystywałam również przy popularyzowaniu wyników dotychczasowych badań podczas moich wystąpień konferencyjnych i w wielu publikacjach.

Pierwszą była recenzja książki ks. prof. Michała Mariana Grzybowskiego, *Kościół katolicki w Płocku w latach 1793-2003*, Płock 2004, w: Ziemia Zawkrzeńska, t. 9, Mława 2005, s. 543-545. Pozycja ta ukazała czasy Kościoła w Płocku od 1793 r., czyli od drugiego rozbioru Polski, następnie okres II wojny światowej, Polski Rzeczpospolitej Ludowej oraz czasy najnowsze.

Następne artykuły moje dotyczyły prowadzenia badań naukowych dotyczących dziejów samych granic diecezjalnych diecezji płockiej i włocławskiej. Pierwszy artykuł, który dotyka spraw diecezjalnych: *Sąsiedztwo diecezji płockiej i włocławskiej oraz problemy z tym związane*, w: Studia Włocławskie, t. 8, Włocławek 2005, s. 323-336, ukazał historię obu diecezji oraz w jaki sposób kilkakrotnie kształtowała się granica pomiędzy nimi. W tym czasie wzięłam udział na konferencji, która odbyła się 18.01.2005 r. w Instytucie Filologiczno-Historycznym w Mławie. Mój przedstawiony referat pt: *Z dziejów Raciąża w Polsce niepodległej*, w: Ziemia Zawkrzeńska, t. 9, Mława 2005, s. 201-209, ukazał historię miasta znajdującego się w diecezji płockiej Raciąża od czasów najstarszych, aż do uzyskania niepodległości.

Podczas pracy na uczelni i w szkole średniej zaczęłam zbierać materiały dotyczące opieki charytatywnej i dziejów szpitali organizowanych przez parafie na terenie archidiecezji kruszwickiego i włocławskiego diecezji kujawskiej i pomorskiej. Gromadząc materiały do tego tematu, przez wiele miesięcy prowadziłam kwerendę w archiwum diecezjalnym we Włocławku i w archiwum archidiecezjalnym w Gnieźnie. Podstawowym źródłem były protokoły wizytacji kanonicznych. Niestety nie wszystkie się zachowały do naszych czasów z różnych powodów. Oprócz archiwaliów wielką pomocą okazały się *Repertoria ksiąg wizytacyjnych* opracowanych dla wizytacji diecezji kujawskiej i pomorskiej.

Następnie przeprowadzałam kolejne badania dotyczące granic diecezjalnych, czego wynikiem było wydanie następujących artykułów: *Diecezja płocka i jej granice w czasach niewoli narodowej i w odrodzonej Polsce* w: Ziemia Zawkrzeńska, t. 11, Mława 2007, s. 17-27. Artykuł ten dotyczy granic diecezjalnych, ale ukazanych na tle czasów zaborów i tuż po uzyskaniu przez Polskę niepodległości. Podczas konferencji w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Ciechanowie 14.03.2006 r. przedstawiłam referat, który poruszał problem granic diecezjalnych nosił tytuł: *Granice diecezji płockiej w dokumentach Stolicy Apostolskiej*, w: W mazowieckiej przestrzeni kulturowej, Warszawa 2007, s. 17-32. Artykuł ten ukazał w jaki sposób Stolica Apostolska zajmowała się rozgraniczaniem diecezji płockiej i włocławskiej oraz jak do tej sprawy odnosił się sam papież. W międzyczasie wydawałam inne artykuły. Jeden z nich dotyczył badań genealogicznych mojej własnej rodziny: *Pamiętać o przodkach powinniśmy.... Wspomnienie o Adamie Bojanowskim*, w: „Notatki Płockie”, październik-grudzień 2007, s. 19-27. Pracując z młodzieżą znam ich problemy oraz potrzeby i właśnie tych spraw dotyczy mój referat, który został przedstawiony na konferencji naukowej w Towarzystwie Naukowym Płockim 10.10.2007 r., a następnie ogłoszono w materiałach pokonferencyjnych: *Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Ciechanowie i jej rola w kształceniu młodzieży*, w: Możliwości i ograniczenia kształcenia ustawicznego. Studium monograficzne, Płock 2008, s. 401-405. Sprawom granic diecezjalnych, tym razem w ubiegłym XX w. poświęciłam kolejny artykuł: *Sytuacja polityczna i jej wpływ na granice diecezji płockiej w XX wieku*, Studia Mazowieckie, Rok IV/X, Nr 3, 2008, s. 99-106.

Badając dzieje działalności charytatywnej prowadzonej bardzo często przez zakony, wydałam artykuł dotyczący działalności Benedyktynów na terenie Płocka: *Benedyktyni w Płocku*, Studia Mazowieckie, Rok IV/X, Nr 4, 2008, s. 131-140.

Podczas konferencji naukowej 29.05.2007 r. w Instytucie Filologiczno-Historycznym w Mławie, filii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Ciechanowie wygłosiłam referat: *Północno-wschodnia granica diecezji płockiej w przekroju historycznym*, w: Mazowsze północne i jego sąsiedzi od średniowiecza do czasów współczesnych, Ciechanów 2009, s. 91-104. Referat został wydany w pokonferencyjnych materiałach.

Nie przerywając badań nad dziejami klasztorów, wydałam kolejny artykuł na temat dziejów wszystkich istniejących obecnie zakonów w Płocku: *Zakony Żeńskie w diecezji płockiej*, w: Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach, Płock 2010, s. 552-554.

W między czasie wydałam artykuł: *Zespół Szkół Usług i Przedsiębiorczości im. Abpa A. J. Nowowiejskiego w Płocku*, w: Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach, Płock 2010, s. 563-565. Przedstawiłam tu historię szkoły, w której pracuję.

Kolejna moja książka, którą wydałam w 2011 r. dotyczy dziejów parafii: *Kościelne dzieje Kłobii Małej czyli Kłóbki*, Płock 2011. Bazę źródłową do napisania tej książki stanowiły głównie akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku oraz źródła wydane drukiem.

Tego samego roku wydałam artykuł dotyczący działalności kobiet podczas wojny polsko-bolszewickiej w Płocku: *Kobiety ziemi płockiej w wojnie polsko-bolszewickiej*, w: „List do Pani” Nr 7/8:2011, s. 20-21. Do napisania tego artykułu wykorzystałam wiadomości z płockich gazet pochodzących z lat dwudziestych ubiegłego wieku.

Kolejny mój artykuł: *Działalność opiekuńczo-wychowawcza ks. Prał. dr Ignacego Leonarda Lasockiego*, w: Ziemia Zawkrzeńska, t. XV, Mława 2011, s. 27-36, przedstawił dzieło charytatywne wymienionego w tytule ks. Ignacego Lasockiego w Płocku przed II wojną światową i krótko po niej czyli do śmierci założyciela placówki opiekuńczej.

Kolejną moją pozycją była książka: *Z dawnych dziejów w Chociszewie*, Płock 2012. Również i tu wykorzystałam akta wizytacyjne z Archiwum Diecezjalnego w Płocku. Posłużyły także protokoły wizytacji dziekańskiej, które znajdują się w Archiwum Parafialnym w Chociszewie. Wykorzystałam źródła drukowane oraz liczne opracowania.

Podczas prowadzenia dalszych, szczegółowych badań w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku i Archiwum Diecezjalnym w Płocku nad charytatywnym posłannictwem Kościoła związane z poszerzeniem materiału badawczego swoje wyniki umieszczałam w kilku następnych artykułach: *Z dziejów opieki charytatywnej w diecezji kujawsko-pomorskiej. Szpitale wiejskie w dekanacie włocławskim*, w: Studia włocławskie, t. 14, Włocławek 2012, s. 529-538.

Kolejna moja monografia także dotyczy parafii: *Z dziejów parafii Świętego Floriana w Proboszczewicach*, Płock 2013. Bazę źródłową stanowiły tu głównie akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Płocku, materiały z Archiwum Parafialnego, Archiwum Szkoły Podstawowej oraz źródła drukowane i liczne opracowania. Tego samego roku wydałam kolejną książkę: *Z dziejów parafii św. Stanisława Kostki w Płocku*, Płock 2013. Do napisania tej pozycji posłużyły materiały znajdujące się w Archiwum Parafialnym oraz sporo opracowań.

Kolejne artykuły: *Budynki szpitalne na terenie diecezji włocławskiej (Kujawy)*, w: *Ateneum Kapłańskie*, t. 161, z. 2(627), wrzesień-październik 2013, s. 300-315, oraz: *Z dziejów zakładów opiekuńczych we Włocławku* w: *Lux ex Silesia*, s. 415-430. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Mandziukowi w 70 rocznicę urodzin, Warszawa 2013, przedstawiły sytuację pierwszych szpitali na terenie diecezji włocławskiej. W 2012 r. 19.03. brałam udział na konferencji w Zespole Szkół im. Stanisława Staszica. Przedstawiony referat został wydany w *Studiach Płockich*. Referat nosił tytuł: *Parafia św. Mikołaja w Gąbinie*, w: *Studia Płockie*, t. XLI/2013, s. 227-241. Podczas kolejnej konferencji, tym razem dotyczącej historii ziemi Dobrzyńskiej, wygłosiłam referat w Towarzystwie Naukowym we Włocławku 19.04.2013 r. pt: *Kościelne podziały administracyjne ziemi Dobrzyńskiej*. Artykuł ten poruszył temat granic dekanatu dobrzyńskiego. Referat ten został zgłoszony do druku w kolejnym tomie: *Zapiski kujawsko-dobrzyńskie* (oddane do druku).

Kolejna pozycja książkowa ukazująca historię parafii to *Kościoły dieje Dobrzyń nad Wisłą*, Płock 2014. Jest to praca badawcza i pierwsza, która w miarę możliwości od ilości zachowanych źródeł ukazuje historię nie tylko samej bardzo ciekawej parafii, ale i samego miasta. Monografia ta zawiera bardzo bogatą bazę źródłową. Książka została oparta głównie na źródłach archiwalnych znajdujących się w Archiwum Diecezjalnym w Płocku, Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, oraz na licznych opracowaniach.

Następny artykuł pt: *Zakładanie i utrzymywanie szpitali kościelnych na Kujawach*, z. 2(633), wrzesień-październik 2014, t. 163, s. 332-334, przedstawia historię powoływania przez Kościół do istnienia pierwszych szpitali na ziemi kujawskiej. Ukazano sposób utrzymywania ubogich przez opiekunów szpitali lub fundatorów przytułków.

Podczas kolejnej konferencji naukowej 12. 03 2015 r. w Towarzystwie Naukowym Płockim wygłosiłam referat: *Opieka charytatywna Kościoła w dekanacie bobrownickim Ziemi Dobrzyńskiej do początku XIX w.* referat został wydany w pokonferencyjnych materiałach.

Bardzo ważne rezultaty uzyskano po przeprowadzeniu kwerendy archiwalnej w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku i dokonaniu analizy źródłowej, uzyskanych dokumentów dotyczących historii pierwszych szpitali i pomocy charytatywnej organizowanych przez Kościół na terenie archidiaconatu kruszwickiego i włocławskiego. Zakres badań, jaki został tu przedstawiony nie posiada jak dotychczas takiego opracowania, jeśli chodzi o diecezję włocławską. Wyniki uzyskanych badań umieszczono w pracy zatytułowanej *Działalność charytatywna w archidiaconacie kruszwickim i włocławskim diecezji kujawskiej i pomorskiej*, Włocławek 2014.

Badając charytatywne posłannictwo Kościoła na podstawie źródeł archiwalnych, w niektórych przypadkach niestety zbyt szczupłych w informacje, udało się ukazać wiele bardzo ciekawych kwestii dotyczących opieki nad ubogimi od czasów najdawniejszych w Polsce do okresu odbierania instytucji opiekuńczych Kościołowi przez zaborców. Dysertacja ukazuje troskę o dobro wspólne, przedstawia dzieła charytatywne oraz wykonywanie wszelkich dzieł miłosierdzia dla najbardziej potrzebujących. Ukazano również świadomość religijną widoczną w pobożnych zapisach, fundacjach oraz całą pobożność, która wyrażała się w trosce o szpitale, a także mentalność religijną, która zmierzała do zapewnienia duszy ofiarodawcy wiecznego zbawienia poprzez modlitwy zanoszone przez ubogich pensjonariuszy dla swych chlebobawców.

Prowadzone badania nad dziełami charytatywnymi Kościoła stanowią materiał przyczynkowski w innych dziedzinach nauk historycznych jak choćby w badaniach nad dawną kulturą materialną, historią sztuki, działalnością socjalną. W sposób szczególny dysertacja ta znajdzie swoje wykorzystanie w opracowaniach dotyczących opieki charytatywnej, zdrowotnej, oraz istnienia i utrzymywania szpitali.

4. Przynależność do towarzystw naukowych

- Członek Towarzystwa Naukowego Płockiego od 2000 r.
- Członek Polskiego Towarzystwa Heraldycznego w Warszawie od 2000 r.

5. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16.ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

a) Tytuł osiągnięcia naukowego

DZIAŁALNOŚĆ CHARYTATYWNA W ARCHIDIAKONATACH KRUSZWICKIM I WŁOCŁAWSKIM DIECEZJI KUJAWSKIEJ I POMORSKIEJ

b) Autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa

Zofia Hanna Kuźniewska, *Działalność charytatywna w archidiakonatach kruszwickim i włocławskim diecezji kujawskiej i pomorskiej*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2015, ss. 461.

c) omówienie celu naukowego i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Opieka charytatywna zawsze była i jest przedmiotem zainteresowania Kościoła, który wpatrując się w swego założyciela, Jezusa Chrystusa, podjął wielką misję otaczania wszelką opieką ludzi pozbawionych podstawowych warunków dożycia. Stąd też określa się to misją charytatywną, lub posłannictwem charytatywnym, Kościoła.

Po ukazaniu pierwszych prób otaczania opieką ubogich, jakie w ciągu wieków podejmował Kościół, przedstawiono kształtującą się opiekę charytatywną w polskich parafiach diecezji kujawskiej i pomorskiej. Pracę oparto przede wszystkim na kościelnych źródłach archiwalnych, głównie na protokołach wizytacji kanonicznych. Badaniami objęto ówczesne archidiakonaty kruszwicki i pomorski.

Niektóre z parafii znajdujące się we wspomnianych archidiakonatach w 1764 r. zostały odłączone od diecezji kujawskiej i pomorskiej. Dołączono też kilka parafii zawiślańskich. Niestety, nie we wszystkich tych parafiach była zorganizowana opieka charytatywna.

Podczas prowadzenia badań ustalono, że w archidiakonacie włocławskim w 15 istniejących tam miastach były przytułki, zaś na 59 parafii wiejskich tylko w 32 działały szpitale.

Inaczej wyglądała sytuacja w archidiakonacie kruszwickim. Było tam 13 miast w każdym z nich znajdował się szpital, natomiast na 39 parafii wiejskich tylko w 13 zorganizowano opiekę dla najbiedniejszych.

Aby można było realizować opiekę charytatywną potrzebne były dobra materialne: mieszkania, żywność, ubranie. Potrzebni byli fundatorzy czyli dobroczyńcy, którzy nie tylko wystawiali budynki szpitalne ale również bardzo często czynili zapisy na ich utrzymanie. Najczęściej fundatorami szpitali byli ziemscy właściciele w danej parafii poczynając od królów, książąt, poprzez właścicieli ziemskich, instytucji kościelnych czyli biskupów, zakony, proboszczów, bractw, aż do indywidualnych darczyńców.

Pewną rolę odegrały na Kujawach także zakony. Choć nie było ich tak wiele, to jednak na trwale zapisały się w historii ziemi kujawskiej. Do takich działających tu zakonów należeli: benedyktyni, cystersi, bracia szpitalni Najświętszej Maryi Panny czyli krzyżacy z czerwoną gwiazdą, joannici.

Zakonni fundatorzy szpitalni mogli zastrzegać dla siebie i swych sukcesorów prawo decydowania w sprawach szpitali. Przy niektórych znajdowały się świątynie lub małe kaplice. Tu zarządzający zakon miał prawo do obsadzania świątyni szpitalnej własnym prepozytem. Często prepozytowi pomocą służyli prowizorzy i witrykusi.

W dawnych przytułkach zwracano szczególną uwagę na potrzeby duszy, zaś o potrzeby ciała troszczono się na drugim miejscu. Dlatego tak bardzo ważną rolę odgrywała tu opieka duszpasterska. Księża opiekujący się szpitalami otrzymywali jako wynagrodzenie dodatkowe uposażenie.

Podstawą istnienia szpitali były fundacje i różne zapisy, które pochodziły z ofiar społeczeństwa lub fundatorów. Były to nadania i jałmużny.

Do takich nadań należały dobra ziemskie: pola, łąki, ogrody, ziemia orna, a także nieruchomości. Niektóre szpitale, zarówno miejskie jak i wiejskie, posiadały jako uposażenie całe wsie. Do dóbr należały także zwierzęta i sprzęty gospodarskie, jeśli szpital gospodarstwo posiadał.

Wiele szpitali otrzymywało zapisy pieniężne, pochodzące od różnych osób, poczynszy od biskupów, zakonów, proboszczów, szlachty, bogatych mieszczan, aż po zwykłych parafian, których nazwisk w wizytacjach nie podawano.

Zapisy pieniężne miały różną formę. Mogły to być jednorazowe wpływy w różnej wysokości z przeznaczeniem na określony cel np. na obuwie, płaszcze, żywność dla ubogich. Były także legaty, czyli zapisy pewnych sum, na różnych dobrach takich jak młyny, domy, orne pola. Z nich pobierano czynsz, który oddawano szpitalom.

Dodatkowym uposażeniem, lub czasem tylko jedynym, była jałmużna. W omawianych archidiakonatach kruszwickim i wrocławskim były szpitale, które istniały tylko dzięki jałmużnie, ponieważ nie posiadały dodatkowego uposażenia. W wizytacjach takie szpitale określano: *sine nulla fundatione* czy *nullam habet fundationem* lub *xenodochium est sine fundatione*.

Ubogiego traktowano jak samego Chrystusa, więc zbieranie przez biednego jałmużny nie było czymś poniżającym. Dobroczyńcy składali ubogim jałmużnę w postaci pieniężnej ale również bardzo często w rzeczach i żywności. Niektóre szpitale otrzymywały jałmużnę rzeczową regularnie, zazwyczaj podczas świąt Matki Bożej.

Szpitala, które znajdowały się blisko kościołów, często dzieliły ich los. Wiele z nich zostało zniszczonych, wraz z przylegającymi do nich świątyniami, w czasie wojen, zwłaszcza podczas wojen szwedzkich. Niekiedy były niszczone przez częste wtedy pożary wsi i miast. Tylko niektóre z nich były odbudowywane.

Na koniec trzeba przyznać, że nie wszystko zostało w tej pracy dokładnie opisane, ponieważ w wielu parafiach nie prowadzono zapisów, lub bardzo mało pisano na temat form niesienia pomocy ubogim. Nie zachowały się również wszystkie protokoły wizytacyjne, wiele z nich zaginęło z różnych powodów, zaś jeszcze niektóre, choć dotrwały do naszych czasów, są uszkodzone i nie wiele da się odczytać.

Zaprezentowana praca jest pierwszym opracowaniem, który w sposób spójny przedstawia czytelnikowi sposoby opieki charytatywnej Kościoła na terenie diecezji kujawskiej i pomorskiej. Jednym z jej celów było nie tylko przedstawienie obrazu działalności szpitalnej na Kujawach oraz służenie pomocą oraz którzy podejmą podobne badania.

Łucjańska Dzia